

Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma*

A Qualitative Research on University Youth's Perspective on Institutional and Subjective Religiosity and Affecting Factors

Hasan MEYDAN

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Associate Professor, Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Religious Education
Sakarya, Turkey
hasanmeydan77@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9093-7555

Sare AYDIN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Araştırmalar Anabilim Dalı
Zonguldak Bülent Ecevit University, Institute of Social Sciences, Department of Cultural Studies
Zonguldak, Turkey
sareaydin69@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8982-0395

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 25 Nisan / April 2020
Kabul Tarihi / Accepted : 25 Temmuz / July 2020
Yayın Tarihi / Published : 15 Aralık / December 2020
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık / December
Cilt / Volume: 7 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 299-323

Atıf / Cite as

Meydan, Hasan - Aydın, Sare. "Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 299-323.

Doi: 10.33460/beuifd.726749

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.
Published by Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Zonguldak, Turkey. All rights reserved.

* Bu çalışma Haziran 2020 tarihinde sunduğumuz "Üniversite Öğrencilerinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my master thesis entitled "Investigation of University Students' Perspective on Institutional and Subjective Religiosity and Affecting Factors", (Master's Thesis, Zonguldak Bülent Ecevit University, Zonguldak/Turkey, 2020).

Öz: En basit hâliyle din insan ile tanrı arasında kurulan bağı, dindarlık ise bu bağı bireysel ve toplumsal hayattaki yansımalarını ifade etmektedir. İlahi kaynağa ait olması yönüyle din değişmez olsa da birey tarafından yaşanan öznel bir tecrübe olarak dindarlık pek çok faktöre bağlı olarak değişik biçimlerde tezahür edebilmektedir. Nitekim modernizm ile birlikte dindarlıkta yaşanan değişimlere ilişkin pek çok kavramsallaştırma yapılmıştır. Bu çalışmada modern dindarlık kavramsallaştırmalarından kurumsal ve öznel dindarlık inceleme konusu yapılmıştır. Araştırmanın amacı üniversite gençlerinin kurumsal ve öznel dindarlığa bakışını ve bu bakışı etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmanın veri toplama ve analiz süreçleri nitel modelde yapılandırılmıştır. Veri toplamada yarı yapılandırılmış mülakat, veri analizinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Mülakatlar 17 Ocak-1 Mart 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nin 21 farklı bölümünde öğrenim gören 19-25 yaş arası 30 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat formu literatüre dayalı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Araştırma öncesinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmış ve görüşmeler gönüllü katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçları gençlerde kendilerini öznel dinî anlayışla tanımlama eğiliminin güçlü olduğunu, bu eğilimin oluşmasında dinî kurum ve din görevlisi imajı ile üniversite çevresinin etkili bir faktör olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Bilimleri, Dindarlık, Öznel Dindarlık, Kurumsal Din, Üniversite Gençliği

Abstract: In its simplest form, religion expresses the bond established between man and God, and religiosity means the reflection of this bond in individual and social life. Although religion does not change in terms of belonging to the divine source, religiosity can appear in different ways depending on many factors, as a subjective experience. Indeed, many conceptualizations have been made regarding the changes in religiosity during the modern period. In this study, the subject of institutional and subjective religiosity, which is one of the modern concepts of religiosity, has been evaluated. The aim of the research is to determine the view of university youth towards institutional and subjective religiosity and the factors affecting this view. The data collection and analysis processes of the research are structured in a qualitative model. Semi-structured interview was used for data collection and content analysis technique was used for data analysis. Interviews were conducted between 17 January and 1 March 2020. The study group of the research consists of 30 young people between the ages of 19-25 who study in 21 different departments of Zonguldak Bülent Ecevit University in the 2019-2020 academic year. The semi-structured interview form used in the research was developed by the researchers based on the literature. Permission was obtained from Zonguldak Bülent Ecevit University Human Research Ethics Committee before data collection. Maximum diversity sampling was used to determine the participants and interviews were conducted with volunteer participants. The results of the research show that young people have a strong tendency to define themselves with subjective religious understanding, and the image of

religious institutions and religious officials and the environment of the university can be considered as an effective factor in this trend.

Keywords: *Religious Studies, Religiosity, Subjective Religiosity, Institutional Religion, University Youth*

Giriş

Din kelimesi Arapça'da usûl, âdet, tutulan yol ve huy; Ârâmî ve İbrânîce'de, mülk, idare etmek, hükmetmek, ceza, yargı, hesap, muhasebe ve mükâfat; Farsça'da ise din ve mezhep edinmek, inanmak, âdet edinmek anlamlarında kullanılmaktadır.¹ İslâm âlimleri tarafından en çok tercih edilen tanıma göre ise din akıl sahibi insanları kendi istekleriyle doğru yola ileten ilâhî bir kanundur. Bu tanımlama hak dinin kaynağının Allah olduğunu, akıl sahiplerini muhatap aldığını, vahiy yoluyla insanlara ulaştırıldığını ve insanın iradesi doğrultusunda hayata yansıyan yönünün bulunduğunu ifade etmektedir. Arapça "din" sözcüğüne Farsça "dar" ekinin eklenmesiyle oluşturulan "dindar/lık" kelimesi ise Allah'a inanıp dinî yol olarak edinen kişinin durumunu ifade etmesi nedeniyle dinin hayata yansıyan yönüne işaret etmektedir.²

Din, vasıtasıyla insan ile yüce varlık arasında kurulan manevi bağlantı çerçevesinde oluşan ilişkilerin psikolojik ve sosyolojik bir boyut kazanarak bireyin hayatına yansımaları dindarlığı ifade etmektedir.³ Dindarlık, kutsal olanın yahut özel bir formu olmak itibarıyla belli bir dinin muayyen bir zaman ve şartlarda belli bir kişi veya grup ya da toplum tarafından yaşanmasıdır.⁴ Öte yandan dindarlık kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavram olarak da kullanılmaktadır.⁵ Dindarlık kavramının tanımları onun teolojik, psikolojik ve sosyolojik arka plana sahip bir olgu olduğunu göstermektedir.

Dindarlık, bireyin öznel dinî inançları ve yaşantıları sonucunda benliği ve kişiliğiyle bütünleşmiş karmaşık bir psiko-sosyo-teolojik olgudur. Bu açıdan bakıldığında aslında her dindarlık şekli, kişiye özeldir ve biriciktir.⁶ Farklı bakış açılarıyla yapılan tanımlar ve kavramlaştırmalardan yola çıkılarak genel bir çerçeve çizilecek olursa, bir dine mensup olan kişinin diniyle duygusal, düşünsel ve davranışsal açıdan ilgili olması "dindarlık" olarak tanımlanabilir. Ancak dindarlığın

1 Celaleddin Çelik – Ünver Günay, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 10.

2 Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 8.

3 Ahmet Onay, *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim Üniversite Öğrencileri Örneklemleri* (İstanbul: Dem Yay, 2004).

4 Ünver Günay, "Dindarlığın Sosyolojisi", *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* ed. Ünver Günay – Celaleddin Çelik (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 22.

5 Kemaleddin Taş, "Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma", *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, ed. Ünver Günay – Celaleddin Çelik (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 177.

6 Turgay Şirin, "Ergenlerin Problem Çözme Becerileri ile Öznel Dindarlık Algıları Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (2017), 177-222.

göstergeleri, sınırları ve bunların nasıl ölçüleceği meselesi üzerine uzlaşılabilmiş bir konu değildir.⁷ Dindarlık; bireysel bir deneyim olarak, kişiden kişiye, kültürden kültüre değişir ve bağlı olunan dinin esaslarına göre şekillenir. Bu nedenle dinî yaşama biçimi olarak ifade edilen dindarlığın en önemli karakteristiği dinamik ve diyalektik bir yapıya sahip olmasıdır.⁸ Bu durum onu kolay ihata edilemeyen bir olgu hâline dönüştürür.

Dindarlığı anlamada tanımlar kadar dindarlığın boyutları da önemli bir işleve sahiptir. Din insanın hayatında hangi yönlerden etki etmekte veya görünür olmaktadır sorusunun cevabı olarak değerlendirilebileceğimiz bu boyutlara ilişkin literatürde en çok ilgi gören açıklama Glock'un birbirini bütünen beş boyutlu modelidir.⁹ Ona göre dindarlık az çok tüm dinlerde ortak şekilde şu beş boyuttan ibaret olarak yaşanır: bilgi, inanç, tecrübe, ibadet ve etki (sonuçsal). Buna göre dindarlığı anlamak için inanç ve ibadetlerle birlikte diğer tüm boyutlara da bakmak gereklidir.

Dindarlık öznel bir deneyim olduğu için kişinin yetişmiş olduğu aile, cinsiyet, medeni hâl, yaş, eğitim, yaşantılar ve ekonomik statü gibi faktörlerden etkilenmektedir. Aynı zamanda bireyin zihinsel, duygusal, ahlâki ve dinî gelişimi, grup, kitle iletişim araçları, diğer çevresel etkenler onun dindarlığını etkileyen faktörlerdir.¹⁰ Kişinin dindarlığı belirtilen faktörlerden etkilenerek yaşamı boyunca değişiklik gösterir. Bazen içinde yaşanan bir tecrübe ya da bulunduğu ortam onu etkileyerek sorgulayıp yeni bilgiler öğrenmeye iter. Edinilen yeni bilgiler, şüphe ve inançta zayıflamalara yol açabilir, bazen de yaşanan olaylar bireyi ibadete, Allah'a daha çok yaklaşmaya götürür.

Günümüzde oldukça hızlı gerçekleşen sosyal değişim insanın duygu ve düşünce yapısını dönüştürmekte, bireysel ve toplumsal hayatta din anlayışı ve dinî yaşam biçimi de bu dönüşümden etkilenmektedir. Lèger'in tespitiyle modernleşmenin beraberinde getirdiği "bireyselleşme" ve "sekülerleşme" süreçleriyle birlikte dinî yaşantı konusundaki tartışmalar son zamanlarda iyice artmıştır. Tartışmaların merkezini, dinî kurumlardan uzaklaşan öznel bir dindarlık anlayışının yaygınlaşması oluşturur.¹¹ Toplumsal değişimin en hızlı ve net yaşandığı sosyal grupların başında ise gençler ve özellikle de üniversite gençliği gelmektedir. Farklılaşan kişisel ve toplumsal şartlar, üniversite gençliğinin

7 Asım Yapıcı, "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri", *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/49 Kadın Özel Sayısı (2016), 131- 161.

8 Asım Yapıcı, "Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 65-115.

9 Charles Glock, "On The Study of Religious Commitment", *Religious Education: The Official Journal of The Religious Education Association* 57/4 (1962), 98-104.

10 Hüseyin Peker, "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 41-49.

11 Daniele Hervieu Lèger, "Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Öneriler", çev. Halil Aydınalp, *M. Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2004), 50.

dindarlık ile ilgili konulara bakışını etkilemiş ve dindarlıkla ilgili yeni algılar ortaya çıkmıştır.¹²

Gençlik yılları, kendine özgü özellikleriyle diğer gelişim dönemlerinden farklılaşmaktadır; 14-25 yaş arasını ifade eden bu dönem biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan gelişme ve olgunlaşma, yoğun arayışlar ve yeni deneyimlerin tecrübe edildiği bir dönemdir.¹³ Gençlik dönemi, dinî uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik, yeni arayış ve tercihlere yönelme, dine ilgisizlik veya tam tersi dinî grup veya cemaat içerisinde kendini tanımlama gibi eğilimlerinin gözlenebildiği bir süreçtir.¹⁴ Üniversite dönemi ise gençlik dönemi içerisinde bireyin olgunlaştığı, içinde bulunduğu sosyal ve entelektüel ortamlar sayesinde sorgulamalara dayalı dinî anlayışın ardından dinî kimliğin büyük oranda istikrar kazanmaya başladığı bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde kazanılan dinî bilgi, ahlak ve dinî yaşantı hayatın sonraki bölümleri için de belirleyici olmaktadır.

Geleneksel olarak insanın hayatı anlama, olan biteni açıklama ve bu dünya ve ötesi için çözümler üretme konusunda en büyük kaynağı olan din modern dönemde bu pozisyonunu kaybetmeye başladı. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan gelişmeler, olan biteni sekülerleşme olarak adlandıran toplumbilimcileri dinden arınmış bir toplum ve insan konusunda kestirimlerde bulunmak için cesaretlendirdi.¹⁵ Sekülerleşme teorisi, modernleşme ve ilerleme ile dinin, hem toplumsal hem de bireysel bilinç düzeyinde eski önemini kaybedeceği ve hatta zamanla dünyadan tamamen silinip gideceğini öngördü. Teori pozitif bilim ve rasyonelleşmenin artmasıyla, dindarlığın doğal olarak azalacağını; zamanla dinin bireysel bilinçten de uzaklaşacağını ve insanın gündelik hayatının hiçbir alanında dine ihtiyaç duymayacağını ileri sürmüştür. Teorinin kendisi ile özdeşleşen A. Comte'un tarihi açıklamak için kullandığı şemada bunu açıkça görmek mümkündür.¹⁶

Bununla birlikte son yıllarda sekülerleşme olarak bilinen tezlerin öngörülerinin gerçekleşmediği yönünde yeni iddialar ortaya konulmuştur. Sekülerleşmenin, daha çok dinin toplumsal yönü ile ilgili olduğu bireysel anlamda çok fazla bir değişimin olmadığı ifade edilmektedir. Peter Berger, Batıda din sosyoloji alanında yapılan çalışmalarda dini tanımlayan şeyin sekülerleşmeden ziyade

12 bk. Jhon Schmalzbauer, "Campus Religious Life in America Revitalization and Renewal" *SOC 50* (February 2013), 115-131. James Arthur, "Faith and Secularisation in Religious Colleges and Universities", *Journal of Beliefs and Values* 29/2 (2008).

13 Asım Yapıcı, "Geleneksellik ve Modernlik Arasında Sıkışan Gençlerde Din ve Dünyevileşme", *Din ve Hayat Dergisi* 3 (2015), 46-50.

14 Kemalettin Taş, "Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma" *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010), 47-62.

15 bk. Volkan Ertit, *Sekülerleşme Teorisi* (Ankara: Liberte Yayınları, 2019).

16 Mehmet Erkol, "Türkiye'de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2 (2015), 131-161.

kurumsallaşmış dinden kaçış olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Buna göre sekülerleşme yaygın ve belirleyici olmayıp bireysel olmaktan daha çok toplumsal ve kurumsal özellik taşımaktadır. Sekülerleşme teorisinin bu yorumuna göre toplumsal hayattan çekilecek olan din, zamanla vicdanî bir konum kazanarak içsel-bireysel bir şekilde varlığını devam ettirecektir. Dinin modern dünyada görünümüne ilişkin bu yeni bakış açısı öznel dindarlık, ait olmadan inanmak gibi dindarlığın tanımlanış biçimine dair farklı teorileri gündeme getirdi.

Kurumsal(laşmış) ve bireysel(leşmiş) dindarlık ayrımı W. James'e kadar gitmektedir. James'e göre dinî tecrübeyi belirleyen ve anlamlı kılan, Tanrı, peygamber, vahiy, aziz, kutsallık gibi teolojinin tanımladığı kavramlar değil; bireyin kutsal ve dinî olarak algıladığı, tecrübeler ve hissedişler bütünüdür. Kurumsallaşmış dindarlık törenlerde, ayinlerde, din adamlarının gerçekleştirdiği çeşitli organizasyonlarda kısaca dindarlığın pratik boyutlarında var olmayı öne çıkartırken, kişisel dindarlık dinin içte yaşanması bağlamında tezahür eden duygu ve tecrübeleri ön plana çıkmaktadır.¹⁸ Benzer bir yaklaşıma sahip olan Allport'da iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ayrımına gitmiştir. İç güdümlü dindarlar için din başlı başına bir amaçtır. Din kişinin hayatını tüm yönleriyle etkiler. Dış güdümlü dindarlıkta ise din, kişiler için amaç değil araçtır. Dindar olarak görünme isteği sosyal, araçsal ve çıkarıcı olan dışsal değerlere ve inançlara dayandırılır. Dinlerinin temel prensiplerini kişisel istek ve ihtiyaçlarıyla uyumlu hâle getirmek için değiştirirler. Tanrı'ya benliklerinden vazgeçmeden yönelirler.¹⁹

Allport, dinin kurumsallaştırılmasının ve kurumsal dinin gerçek dine zarar verdiğini, dinin canlılığını daha çok bireysel din sayesinde sürdürdüğünü ifade eder. Geleneksel dindarlık, kaynağını toplumdan alan ve toplumla yaşanan bir dindarlık biçimidir ve burada birey dini toplumdan öğrenir, orada yaşar. O, kendi içsel değerlerinden çok, toplumun beklentilerine bağlı bir dinî yaşayışı sürdürür. Toplu ibadetler, dinsel ziyaretler, kurbanlar vb. toplumsal dindarlığın göstergeleridir. Birey, toplumsal dindarlıkla, sosyal statü kazanır ve topluluk içinde kendini güvende hisseder.²⁰ Dindarlığı özerk ve itaat dindarlığı olarak ikiye ayıran Brown'ın geliştirdiği modele göre ise özerk dindarlık daha az sayıda kişinin ulaşabildiği bir mertebedir. Bu dindarlık anlayışında kişi geleneksel ve otoriteye bağımlı anlayıştan uzaklaşır ve özerk, bireysel bir dindarlığa yükselir. İtaat dindarlığı ise geleneksel ve toplum merkezli bir dindarlıktır. Bu dindarlık anlayışını otorite, geleneksel inançlar, tören, üyelik, katılım, ritüel, dinî uygulamalar, dinî grup gibi terimler karakterize etmektedir.²¹

17 Lèger, "Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Öneriler", 50.

18 Asım Yapıcı, "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012), 1-34.

19 Emine Zehra Bilge, *Liseli Gençlerde İç ve Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Algıları: Ankara Örneği* (Eskişehir: Osman-gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

20 Alport, 2004'den akt. Hasan Kayıklık, "Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık", *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, ed. Ünver Günay - Cemaleddin Çelik (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 166.

21 Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010), 87-89.

Literatürde yaptığımız incelemeler öznel ve kurumsal dindarlık ayrımının öne çıkan özellikleri olarak Tablo 1'deki hususları belirleyebileceğimizi göstermektedir:²²

Tablo 1: Kurumsal ve Öznel Dindarlığın Temel Özellikleri

Kurumsal Dindarlık	Öznel Dindarlık
Kur'an-ı Kerim ve Sünnet ile birlikte ilk dönem dinî kaynaklar, din büyüklerinin, din adamlarının görüşleri (dinî otorite) çok önemlidir.	Kur'an bir Müslüman için temel referans kitabıdır; bunun dışında başka bir kaynağa başvurmaya gerek yoktur. Dinî konularda bilgi edinmek ve karar vermek için araştırma yaparak kişi kendi fikrini kendi oluşturur.
Dindeki emir ve yasaklara uymak, inancın yanında ibadetleri geleneksel ilmihâl bilgileri ışığında yerine getirmek dindarlığın temel şartıdır.	Dindar olmanın temel şartı, dinî emirleri harfiyen uygulamaktan, ibadetleri yerine getirmekten ziyade, sağlam bir imana ve ahlaki bir hayata sahip olmaktır.
Topluca yapılan ibadetler, dinsel ziyaretler, kurbanlar, özel gün ve gecelerde mevlit, hatim ve benzeri faaliyetleri yerine getirmek kurumsal dindarlığın belirli göstergeleridir.	Esas olan kişinin inancını dinî organizasyonlar veya toplu ritüellerle yaşaması değil dinî tecrübelerden duygusal yakınlık (huşû) elde etmesidir.
Eş, arkadaş, yeme içme, siyasi görüş vb. konularda insanlar günlük hayatlarını dine göre şekillendirmelidir.	Dinin yeni gelişmelere açık, çağın gerekleri doğrultusunda yaşanması gerekir. İnsanlarla ilişkilerde her durumda temel referans olarak din alınmayabilir.
Din kurumsal bir aidiyet ve bir cemaat kültürü içinde en iyi şekilde yaşanır.	Dinin yaşanması için kurumsal bir aidiyete ve cemaat kültürüne ihtiyaç yoktur. İnanç insanla tanrısı arasındadır.

Türkiye'de kurumsal dinî yapı ile toplum arasındaki ilişki Batı'ya göre pek çok açıdan farklılık göstermektedir. Batıda dindarlık, kilise ve kurumsal yapılar tarafından temsil edildiği için dinden ayrı dindarlık yaşantısından bahsetmek

22 Taş, "Dindarlığa Yüklenen Anlamlar...", 47-62. Taş, "Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma", 177. Asım Yapıcı, "Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 181--208. Yapıcı, "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri, 131-161. Kayıklık, "Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık", 163.

ve varlığını kolaylıkla tespit etmek mümkünken İslam açısından aynı basit belirlemeyi yapmak zordur. Zira İslam'da kilise tarzı bir dinî temsil organı bulunmamakta dolayısıyla da Müslümanların kendisinden ayrıldıklarında bireysel dindar, öznel dindar şeklinde tanımlanacakları bir platform oluşmamaktadır. Öte yandan dinsel alanda yaşanan geleneksel kurumsal yapının etkisinin azalması olgusu farklı ton ve biçimlerde de olsa iki toplum açısından ortak görünmektedir. Yapıcı, yaşanan durumu ait olmadan inanmak veya inanmadan ait olmak şeklinde kavramsallaştırılan tiplerin toplumumuzda da görünür olması ile açıklamaktadır.²³ Meydan ise Türkiye'de çeşitli araştırmalarda ortaya konulan dinî aidiyet ile dinî pratikler ve dinî otoriteye ilişkin tutumlar arasındaki büyük farkları bu açıdan okumak gerektiği kanaatinde.²⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması gençler dâhil tüm yaş gruplarında inanca bağlılığın yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte dinî sosyalleşmeye ve dinî emirlerin uygulanmasına yönelik veriler aynı oranlarda yüksek değildir.²⁵ Bu durum dindarlığın dinin geleneksel çerçevesinin dışında yaşanmasına yönelik eğilimlere işaret etmektedir. Ayrıca, Haziran 2017 tarihinde MAK Danışmanlık tarafından yapılan "Türkiye'de Toplumun Dine ve Dinî Değerlere Bakışı Araştırması"²⁶ ve Konda Araştırma Şirketi'nin yayınladığı 10 yıllık toplumsal değişim raporu²⁷ kişilerin dinî aidiyetini tanımlamalarında önemli farklılıklar bulunmasa da dinî yaşayışta geleneksel anlayıştan uzaklaşmanın bulunduğunu göstermektedir. Türkiye'de yakın dönemde gündemi ciddi şekilde meşgul eden genç kuşakların deizm, ateizm, agnostisizm gibi düşünce akımlarına karşı ilgi ve eğilimlerinin arttığına dair tartışmaları da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.²⁸

Türkiye'de dinî konulardaki en büyük ve önemli kurumsal yapı olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 25-28 Kasım 2019 tarihlerinde düzenlediği 6. Din Şûrasında alınan kararlar arasında "Sanayileşme, kentleşme ve hızla gelişen teknolojik iletişim ağının tetiklediği değişim, toplumsal yapıyı derinden sarstığı gibi inançları ve dinî pratikleri de ciddi manada etkilemektedir. Bunun neticesi olarak; bireysel dindarlık öne çıkmış, din alanında farklı anlama biçimleri kendini daha kolay bir şekilde ifade edebilir hâle gelmiş ve yeni dinî akımlar olgusu yoğun bir şekilde ortaya çıkmıştır." ifadesi yer almaktadır.²⁹ Açıklama, postmodern toplumun giderek bireyselleşen fertlerinin dinle ilişkilerinde daha öznel bir

23 Yapıcı, "Geleneksellik İle Modernleşme Arasına Sıkışan Gençlerde Din ve Dünyevileşme", 50.

24 Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevi Boyut* (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 177-178.

25 Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 4, 11, 27, 70-71, 44, 150.

26 Mehmet Ali Kulat, *Türkiye'de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı* (Ankara: MAK Danışmanlık Yayınları, 2017).

27 KONDA, "Konda İnteraktif" (Erişim 24 Nisan 2020).

28 bk. Dilek Menküş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

29 Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, "6. Din Şûrası" Kararlarını Açıkladı", (Erişim 21 Nisan 2020).

dindarlık biçimine evrildikleri tespitin Türkiye özelinde de görünür olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda genç kuşağın kurumsal dinden ve geleneksel din söyleminden, dogmatik karakterli egemen din anlayışından uzaklaşıp-uzaklaşmadığı meselesi tartışılmaya devam edilmektedir. Söz konusu tartışmalar lise ve üniversite gençliği üzerine yoğunlaşmakla birlikte bu çalışmada günümüz gençliğinin yaşadığı inançsal değişim ve dönüşümler, muhtemel problemler üniversite öğrencilerinin bireysel tecrübeleri doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın verilerinin son zamanlarda ateizm ve deizmin artış gösterdiği yönündeki tartışmalarla gün yüzüne çıkanların deizmin yükselişi ve dinden uzaklaşma mı olduğu yoksa dindarlığın yeni toplumsal şartlarda yeniden üretimine mi karşılık geldiğini anlamaya katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

1. Amaç

Bu çalışmada üniversite gençliğinin kurumsal dindarlık ve öznel dindarlığa bakışının nasıl olduğu ve bu dindarlık biçimlerine bakışını etkileyen faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. Ayrıca sıklıkla gündemi meşgul eden gençlik ve din tartışmaları belirlenen öznel dindarlık-kurumsal dindarlık kurumsal çerçevesi içerisinde değerlendirilmektedir. Araştırmanın amacı üniversite gençlerinin kurumsal ve öznel dindarlığa bakışını ve bu bakışı etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Üniversitede öğrenim gören gençler kurumsal dindarlık ve öznel dindarlık ayrımını nasıl değerlendirmektedir?
- Gençlerin dindarlık kriterleri literatürde yer alan kurumsal ve öznel dindarlık tipolojileri ile örtüşmekte midir?
- Gençlerin dindarlık algısının oluşması, şekillenmesi ve farklılaşmasında etkili olan faktörler nelerdir?

2. Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma modelinde yapılandırılmıştır. Çalışmanın veri toplama sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat kullanılmıştır. Mülakat tekniği yoluyla gönüllü katılımcıların araştırma problemine ilişkin görüşlerini mümkün olduğu kadar doğal bir süreç içerisinde ve kapsamlı biçimde belirlemek amaçlanmıştır. Nitel araştırmaların bir türü olarak mülakat algıların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına imkân verir. Ancak elde edilen veriler kıyaslamalar yapmak için kullanılamaz. Bunun yerine çalışma grubundaki bireylerin kanaatleri, tecrübeleri, duyguları, düşüncelerinden oluşan anlatıların içinden anlamlı kategoriler, temalar ve eğilimler çıkarsama imkânı verir.³⁰

30 Belkis Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005), 44-45.

Mülakatlar 17 Ocak-1 Mart tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesi katılımcılara araştırmacının amacı hakkında bilgi verilmiş, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan araştırma için alınan 25 Aralık 2019 tarih ve 654 sayılı onayda yer alan gönüllü katılım formunu incelemeleri ve onaylamaları hâlinde mülakata geçileceği bildirilmiştir. Katılımcıların onayı ile verilerin kaydedilmesi amacıyla görüşme formları ve ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Veri toplamada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, demografik bilgiler ve kurumsal ve öznel dindarlık algıları ve bu algının oluşmasını etkileyen faktörleri anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Veri toplama aracının hazırlanmasında üç aşamalı bir yol izlenmiştir. Öncelikle literatür taramasından ve araştırmacıların yakın çevresindeki gözlemlerinden elde edilen verilerle öznel ve kurumsal dindarlığı ve bunları etkileyen muhtemel faktörleri anlamaya yönelik sorular yazılmıştır. İkinci aşamada yazılan sorular iki alan uzmanına inceletilmiş ve geri dönüşler doğrultusunda düzeltmeler yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise farklı bölümlerden iki öğrenci ile pilot uygulama yapılmış ve soruların anlaşılabilirliği, araştırmacının amaçlarına uygunluğu test edilmiştir.

Mülakatlarda elde edilen veri, toplam 14 saat 28 dakika 49 saniye; yazıya döküldüğünde 272 Microsoft Word Programı sayfasıdır. Toplanan veriler yazılı veriye dönüştürüldükten sonra verileri çözümlemek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır.³¹ İçerik analizi yoluyla veriler tanımlanmaya çalışılır; birbirine benzediği ve birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanır. Çalışma grubunda yer alanların görüşleri sistematik olarak tanımlanıp sonuçlar çıkartılarak okuyucuya sunulur.³²

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmacının çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nin sekiz fakülte, bir meslek yüksekokulu ve bir yüksekokulunda, 21 farklı bölümünde okuyan 19-25 yaş arası 30 genç oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde araştırma amaçlarına uygun olarak maksimum çeşitlik örnekleme uygulanmıştır. Mümkün olduğu kadar farklı bölüm, sosyo-ekonomik durum ve dünya görüşünden öğrencilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 2'de verilmiştir. Verilerin sunumunda katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılarını göstermek için Tablo 2'de yer alan kodlar kullanılmıştır.

31 Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2005), 227.

32 Remzi Altunışık, vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2010), 322.

Tablo 2: Çalışma Grubu ve Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Fakülte	Sınıf	Başarı Durumu	Ekonomik Durum	Tarih
K1	Erkek	24	İlahiyat	4.	2,5-3 Arası	Orta	17.1.2020
K2	Erkek	21	Fen Edebiyat	1.	2,5-3 Arası	Orta	26.2.2020
K3	Erkek	23	Fen Edebiyat	4.	2,5-3 Arası	İyi	1.3.2020
K4	Kadın	22	Mühendislik	3.	2 ve Aşağı	Orta	7.2.2020
K5	Kadın	20	Eczacılık	4.	3 ve Yukarı	Orta	12.2.2020
K6	Kadın	19	Fen Edebiyat	1.	3 ve Yukarı	Orta	29.2.2020
K7	Kadın	21	İİBF	3.	2,5-3 Arası	Orta	3.1.2020
K8	Kadın	21	Diş Hekimliği	2.	2,5-3 Arası	Orta	13.2.2020
K9	Kadın	19	Fen Edebiyat	1.	3 ve Yukarı	Orta	2.3.2020
K10	Erkek	23	Mühendislik	3.	2-2,5 Arası	Orta	26.2.2020
K11	Kadın	20	Ahmet Erdoğan S.Y.M.O	2.	2,5-3 Arası	Orta	2.1.2020
K12	Erkek	21	Mühendislik	2.	2-2,5 Arası	Orta	25.2.2020
K13	Erkek	21	Tıp	3.	2,5-3 Arası	İyi	22.2.2020
K14	Kadın	22	İlahiyat	4.	2,5-3 Arası	Orta	17.1.2020
K15	Erkek	22	Fen Edebiyat	2.	3 ve Yukarı	Orta	23.2.2020
K16	Erkek	20	İİBF	2.	2 ve Aşağı	Orta	28.2.2020
K17	Erkek	20	Ahmet Erdoğan S.Y.M.O	2.	2,5-3 Arası	Orta	27.2.2020
K18	Kadın	22	Fen Edebiyat	3.	2 ve Aşağı	İyi	23.2.2020
K19	Kadın	20	Mühendislik	2.	2-2,5 Arası	Kötü	19.2.2020
K20	Erkek	25	İlahiyat	4.	2 ve Aşağı	Orta	17.1.2020
K21	Kadın	20	Ahmet Erdoğan S.Y.M.O	2.	2-2,5 Arası	Orta	31.12.2019
K22	Erkek	23	İİBF	4.	2,5-3 Arası	Orta	24.2.2020
K23	Erkek	21	Mühendislik	4.	2,5-3 Arası	Orta	28.2.2020
K24	Kadın	21	Fen Edebiyat	2.	3 ve Yukarı	Orta	13.2.2020
K25	Erkek	21	Besyo	4.	3 ve Yukarı	Orta	22.2.2020
K26	Erkek	20	Mühendislik	2.	2,5-3 Arası	Orta	25.2.2020
K27	Erkek	22	Mühendislik	3.	2 ve Aşağı	Orta	26.2.2020
K28	Kadın	21	İİBF	3.	2,5-3 Arası	Orta	11.2.2020
K29	Kadın	22	Tıp	2.	2,5-3 Arası	Orta	7.2.2020
K30	Kadın	20	Ahmet Erdoğan S.Y.M.O	2.	2-2,5 Arası	Orta	30.12.2019

3. BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular araştırma amaçları doğrultusunda üç ana tema ve alt temalar hâlinde aşağıda sunulmuştur. Ana temalar kendi dindarlığını tanımlayış, dindarlıkta mana şekil ilişkisi ve dinî görüşün/dindarlığın oluşumunu etkileyen faktörlerdir.

3.1. Tema 1: Kendi Dindarlığını Tanımlayış

Katılımcıların kendilerini dinî açıdan nasıl tanımladıklarını belirlemek amacıyla sorulan sorulara verilen cevapların analizi öğrencilerin kendilerini beş farklı biçimde tanımladıklarını göstermiştir. Öğrenciler kendilerini kurumsal ve öznel bütünleşik, salt öznel, salt kurumsal, ne kurumsal ne öznel ve agnostik olarak kategorize edilebilecek dindarlık biçimleri ile tanımlamışlardır. Kategorilere ait frekans değerleri Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Kendi Dindarlığını Tanımlayış

Sıra	Kendi Dindarlığını Tanımlayış	Frekans
1	Kurumsal ve öznel bütünleşik	14
2	Salt öznel dindar	9
3	Salt kurumsal dindar	3
4	Ne kurumsal ne öznel	3
5	Agnostik	1
	Toplam	30

Gençler en çok kurumsal ve öznel dindarlığı bütünleştiren (14) bir anlayışla kendilerini tanımlamışlardır. Bunun ardından en yüksek tanımlama öznel dindarlıkta (9) gerçekleşmiştir. Tamamen kurumsal bir dinî anlayışa sahip olduğunu belirtenlerin sayısı (3) ise oldukça düşüktür. Bu iki veriyi kurumsal dindarlığa mesafeli yaklaşma yönünde dikkate değer bir eğilim bulunduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ancak en yüksek tercih kendisini hem kurumsal hem de öznel dindarlık göstergelerine sahip tanımlamada gerçekleşmiştir. Bu durumu gençlerin kurumsal dindarlığı tamamen reddetmeden dinî konularda bireyselliği ön plana çıkartan bir anlayışı tercih etmesi ile açıklamak mümkündür.

Gençlerden kendini hem kurumsal hem de öznel olarak tanımlayanların ortaklaştığı noktaların başında tek dinî otoriteye bağlı kalınarak taklidin reddedilmesi, bunun yerine dinî otoritelerden tamamen vazgeçilmeden kendi kararlarını vermek için danışılacak bir alternatif olarak görme eğilimi öne çıkmaktadır. Bu katılımcılarda dinî kendi yorumlama isteğine karşın geleneksel otorite ve öğretilere uyulmaması durumunda vicdanen rahatsızlık hissetme eğilimi

de dikkati çekmektedir. Kurumsal ve öznel bütünleşmesine ilişkin görüşlerden örnekler:

Gelenek bir vicdan gibi bırakmıyor. Tersine bir şey yaptığınızda sizi rahatsız ediyor... Uymak tabii olmak için değil de sorgulamak için çeşitlilikten gelecek verimi almak için aynı bal arısı gibi isterim. (K20, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

Bana kalırsa o mezheplere bağlı kalmak gerekir. Ama kalmıyorum. Daha böyle ortası gibi bir şey tam bireyselde diyemem tam gelenekselde diyemem... Şimdi ikisi arasındayım. (K28, Kişisel Görüşme, 11 Şubat 2020)

Hani evet bir noktada kendimiz yaşıyoruz ama hani bilmediğimiz çok şey var o yüzden bunlarda o konularda uzman insanlar. O yüzden de onların dediklerini de bazı her şeyini değil kendi adıma her şeyini almasam da hani bazı noktalarda onların dediklerini de yaparak ama hani kendim de niyet önemli olan diye düşünerek. (K24, Kişisel Görüşme, 13 Şubat 2020)

Kendini öznel dindar olarak tanımlayan gençler ise genel olarak akıl ve iradeye vurgu yapmışlardır. Bir otoriteye bağlı kalmadan da kişinin kendi görüşlerini oluşturarak dinini kendi başına yaşayabileceğini ifade etmişlerdir. Dinî kurum ve dindarlara karşı güven duymamalarının çoğunlukla bu düşüncelerinde belirleyici olduğu görülmektedir. Salt öznel dindarlığa ilişkin görüşlerden örnekler:

Bence bağlılık çok sınırlanıyor muyuz gibi geliyor bana açıkçası. Veya belli bir kural üzerinden ibadet etmek bana birazcık tuhaf geliyor. O yüzden insanın içinde yaşadıklarını kimseye açıklaması veya onu bir şekilde insanlara göstermesi gerektiğini düşünmüyorum açıkçası ya geleneksellikten uzak neyi yaşıyorsan içinde böyle besleyebilirsin... (K9, Kişisel Görüşme, 02 Mart 2020)

Geleneksel dindar değil. Din adamları falan alakası yok benim için zaten Kuranı Kerim bir kitabımız var. Kendim onu okuyarak kendi bilgimle kendi zihniyetimi ve görüşlerimi... Kendi aklıma ve kendi irademe güveniyorum... Her din adamının görüşleri farklı oluyor. Hangisine inanacaksın hangisine inanmayacaksın... (K11, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2020)

Mesela herkes farklı söylüyor o yüzden benim ve Tanrı arasında olması gerekiyor ben sorumluyum çünkü din adamı benden sorumlu değil. Onun her söylediğini yaparsam neden ilahi kitap var sadece din adamının söylediğine göre yaşayacağsam. O yüzden sadece otoriteye gerek olmadığını düşünüyorum. Kendi içinden olsa daha mantıklı... (K18, Kişisel Görüşme, 23 Şubat 2020)

Kendini tamamen kurumsal dindarlığa yakın görenlerin dinî bilgi kaynağına duyulan ihtiyaç, kişinin kendi başına dini anlama ve yaşamasının zorluğu gibi nedenlerle kurumsal başa vurgu yaptıkları görülmektedir. Söylemlerde dinde insanların kendi başlarına bırakılmasının uygun olmadığı görüşleri de bu gerekçelere eşlik etmektedir. Bu bağlamda K6 kodlu katılımcının "Aslında din biraz daha sıkı bir şey olduğu için kendine bırakmak başka yola da sapabilir." (K6,

Kişisel Görüşme, 29 Şubat 2020) görüşü özetler mahiyettedir. Öğrenciler arasında 3 öğrenci ne kurumsal ne de öznel olarak dinî bir görüşe sahip olmadığını ve bir öğrenci ise dine ilişkin hakikatin bilinemeyeceğini düşündüğü için bu konuda kesin bir şey söyleyemeyeceğini belirtmiştir. Birinci gruptaki katılımcılar (K15, K13, K27) dinin ve onu temsil eden otoritelerin insanların özgür düşüncelerini önlediği gerekçesi ile onu reddeden bir eğilim sergilerken agnostik olan (K2) özellikle üniversite hayatının onu tanrının varlığı konusunda bilinmezci bir anlayışa götürdüğünü belirtmiştir.

3.2. Tema 2: Dindarlıkta Mana Şekil İlişkisi

Öznel ve Kurumsal dindarlığı anlamada önemli bir gösterge olarak katılımcılara “Sizce dinde esas olan bir ibadetin şekil şartlarının eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi midir yoksa o ibadette ne kadar derinden huşû (Tanrıya yakın olma duygusu, huzur duyma hâli) hissettiğimiz midir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu (18) bu durumda esas olanın mana (huşû) olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler (10) dinde şekil şartlarının yerine getirilmesi gerektiğini ancak huşû hissetmeden de olamayacağını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler ise dinde şeklin olmazsa olmayacağını (2) belirtmiştir. Kategorilere ait frekans değerleri Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: Dindarlıkta Mana Şekil İlişkisi

Sıra	Dindarlıkta Mana Şekil İlişkisi	Frekans
1	Esas olan Mana (Huşû)	18
2	Orta yol (Mana-şekil bütünlüğü)	10
3	Şekil olmazsa olmaz	2
	Toplam	30

Gençlerin görüşlerinin büyük kısmı dindar kişinin hissetmesine vurgu yaparak, şeklin değil esas olanın mana (huşû) olduğunu ve iyi bir insan olarak toplu ibadetlere katılmasa da inancı derinden hisseden kişinin dindar olarak değerlendirilmesi yönündedir. Bu durum gençlerin dindarlığın ritüel ve sosyal boyutlarını daha az önemseyen bir tutum içinde bulduklarını göstermektedir. Huşûyu ön plana çıkartan gençler mana ile şekil arasında bir tercih yapmak durumunda mutlaka manayı tercih edeceklerini çünkü şeklin mana olmaksızın bir öneminin olmadığını, alışkanlık veya zorlamalarla şeklin yerine gelmesinden ibaret kaldığını belirtirken bir kısmı imanin zaten hissetmeden ibaret olduğunu şeklin eksikliğinin bir sorun oluşturmayacağını belirtmişlerdir. Katılımcılardan K2 kodlu katılımcı duyguyu öne çıkartarak *Bence his önemli çünkü sırf bir ibadeti yerine getirmek için kendimizi zorlarsak robottan farkımız kalmaz...* (K2, Kişisel Görüşme, 26 Şubat 2020) ifadeleriyle manasız şekli robot benzetmesi ile açıklarken K6

kodlu katılımcı *Huşû önemli. Yani insanın bir engeli olabilir bir şeyi olabilir ama yani ne kadar içten olursan sonuçta Allah onu görür bilir o yüzden huşû daha önemli.* (K6, Kişisel Görüşme, 29 Şubat 2020) gönüllülüğe vurgu yapmaktadır.

Katılımcılardan onu, dinî bir davranış yapılırken ne kadar çok derinden hissedilerek yapılsa da doğru şekil ve şartlara uyulmadığı sürece tam olamayacağını belirtmişlerdir. Ancak bu katılımcılar elinde olmayan durumlar vb. nedeniyle şekil şartının yerine getirilememesi durumunda manayı yeterli görmektedir. Bu katılımcılara göre sadece huşûya yoğunlaşan, ama dinin gerektirdiği şekil ve şartlara pek de riayet etmeyen bir dindarlık anlayışı doğru kabul edilmemekte bunun tersi de onaylanmamaktadır. Bir katılımcının kategoriye ilişkin görüşleri özetleyen ifadeleri şu şekildedir: *Kaidelerden taviz vermeden tam huşû diyorum ben ikisi birlikte ama dengeli...* (K20, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

Öğrencilerden ikisi bir ibadeti yaparken esas olanın onu doğru şekilde yapmak olduğunu, bununla birlikte zaten doğru şekilde yapan kişinin zamanla huşûyu hissedeceğini ifade etmişlerdir. Bu durumda ibadetlerin kaidelere uygun olarak yapılmasının daha önemli görüldüğü, şeklin zamanla huşûyu getireceği düşüncesinin öğrencilerin bir kısmında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum gençlerin ibadet yönünden kurumsal dindarlığı önemsediklerini göstermektedir. Dindarlığın olmazsa olmazı olarak dinin şekil şartlarının yerine getirilmesini gören görüşleri K14 kodlu katılımcının ifadeleri özetlemektedir:

O duyguyu hissetmek huşû duymaktır. Ama bunu söyleyerek ibadetlere kendimi hazır etmiyorum gibi ya da yaparken bunu hissedemiyorum deyip ibadetleri bırakmanın doğru olacağını düşünmüyorum. Belki biraz da ibadetleri yaparken zaten o huşûnun kazanılabilecek bir şey olduğunu düşünüyorum... (K14, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

3.3. Tema 3: Dinî Anlayışın Oluşmasını Etkileyen Faktörler

Üniversite gençlerinin dindarlık algısının oluşması ve farklılaşmasında etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik öğrencilerin değerlendirmeleri beş önemli faktöre işaret etmektedir: Aile ve yakın çevre, dinî kurumlara ve dinî temsil konumunda görülen kişilere duyulan güven, din adamının temsil ve yetkinliğinin algılanışı, üniversite hayatının etkileri ve farklı inanış biçimleriyle karşılaşma şeklinde belirginleşen bu temalara ilişkin görüş ve eğilimler aşağıda ele alınmıştır.

3.3.1. Alt Tema 1: Aile ve Yakın Çevre

Aile kurumunun kişinin dindarlık yönelimlerinin farklılaşmasında son derece önemli olduğu hususunda katılımcılar görüş birliği içindedirler. Katılımcılara göre ailenin dinî yapısı ve yaşayışı din anlayışlarının oluşmasında temel etkenlerin başında gelmektedir. Bunların yanı sıra özellikle yaşadığı çevrenin, arkadaş çevrelerinin önemine dikkat çeken katılımcılar da vardır. Ayrıca öğrenciler üniversite ortamı ile birlikte, ailenin etki alanından görece uzaklaşma ve kendine

yeni öznel modelleri seçme durumunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu etkiler özellikle ailenin etkisinin zayıf kaldığı durumlarda daha da artmaktadır. Ayrıca gençler dinî yaşantısında öznel dindarlık biçimine yönelmelerinde en önemli etkenlerden biri olarak arkadaş ortamını görmektedir. Katılımcılar ailenin etkisi konusunda temelde üç ana eğilim göstermişlerdir. Bunlar ailenin etkisinin daha küçük yaşlarda olduğunu sonradan etkinin olmadığını (15), ailenin bazen olumsuz etkilerinin de olabileceğini (8) ve ailenin olumlu etkisinin sürekli olduğunu (7) belirtenler şeklindedir.

Öğrencilerden bazıları dinî yaşantısının şekillenmesinde ve kurumsal dindarlığa bağlılığını sürdürmede ailenin ilk başlarda etkin bir faktör olduğunu belirtmekle birlikte üniversiteye başladıktan sonra, aileden uzak olma, üniversite ortamının ve arkadaş çevresinin beraberinde getirdiği farklı etkenler nedeniyle, aile ve yakın çevreden elde edilenlerin değişmesine neden olduğunu belirtmişlerdir. Gençler bu faktörlerin etkisinin dinî pratikleri uygulamada daha çok etkili olduğunu belirterek, inanç boyutunda bir değişiklik olmadığını fakat dinî pratikleri uygulayamadıkları için kurumsal dindarlıktan uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların önemli bir kısmı ailede sağlıklı din eğitimiye dikkat çekerek ailenin sağlıklı bir din eğitimi vermeyip baskıcı bir anlayış veya tamamen başıboş bırakmasının ilerde gencin kurumsal dindarlığa daha ilgisiz olmasına neden olduğunu belirtmektedirler. Kategoriye ilişkin katılımcı görüşlerinden örnekler:

Aile yapımın hani aileden gelen yapımın ama günümüzde benim şu an lisans eğitimi almış olmam şartını göz önünde bulundurursak çok fazla o geleneksel dindarlığa bağlı kalmam mümkün olmuyor... Maalesef yani bu istemsizce oluşan bir durum birazda o geleneksel dindarlığa istese bile insan içinde bulunduğu bağlam yüzünden bağlı kalamıyor yani her ne kadar bunu ailesi etkilese bile... (K14, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

Yani mesela dediğim gibi insanları küçük yaşta bir zorlama içine bırakıldığı için çok küçük yaşta ne verirsene onu alıyorlar. İlerde bazı şeyleri görüyorlar bu defa tam zıddına yöneliyorlar. (K2, Kişisel Görüşme, 26 Şubat 2020)

Aileden gördüğüm için çevremden gördüğüm için... Tabi benim annem babam hiçbir zaman şu dine sahip ol şöyle yap her zaman fikirlerine saygı duydular... (K17, Kişisel Görüşme, 27 Şubat 2020)

Şimdi benim babam eski imam annem kuran kursu öğretmeni bence aileme aldırırdım... Bana fark etmiyor ben ailemden aldığım şeyi yıllardır uyguluyorum. (K3, Kişisel Görüşme, 01 Mart 2020)

3.3.2. Alt Tema 2: Dinî Kurumlara ve Kişilere Duyulan Güvenin Etkisi

Katılımcıların din anlayışının oluşmasında dinî kurumlara veya dinî temsil konumunda görülen kişilere duyulan güvenin nasıl bir etki oluşturduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların görüşlerinin analizi temelde üç ana eğilime

işaret etmektedir. Öğrencilerden çoğu (23) duyulan güvenin-güvensizliğin dinden değil dinî kurum ve kişilerden uzaklaşmaya neden olacağına dikkat çekmişlerdir. Katılımcıların dördü ise bilinçli bir kişinin zaten araştırıp sorgulaması gerektiği için dinî kurumlara veya kişilere duyulan güvenin kişinin din anlayışında bir etkisinin olmayacağını belirtmişlerdir. Üç katılımcı ise dinî kurum ve kişilere duyulan güvenin sarsılması durumunda dinî inanç ve pratiklerden birlikte uzaklaşmaya neden olacağını ifade etmişlerdir. Katılımcıların büyük kısmının görüşleri dinî kurum ve kişilere güveni zedeleyen çeşitli örneklerin duyulması veya yaşanmasının gençlerde din ya da inançtan uzaklaşmaktan çok dinî kurum ve dindarlardan uzaklaşmaya neden olduğunu göstermektedir. Doğal olarak bu durum onların dinî kurumlara bağlı kalmadan daha öznel bir dindarlığa yönelmelerine de zemin hazırlamaktadır. Öte yandan dinî kurumların ve dindarların güven zedeleyici tutumlarından etkilenmemesi kişilerin bilinçli dindar olmasına bağlanmış görünmektedir. Ayrıca güvensizliğin dine yansıtacağına ilişkin örnekler de dikkate değerdir. Kategoriye ilişkin görüşlerden örnekler:

Şimdi şöyle düşünürüm hata insanı bağlıyor yalnızca kişisel olarak İslam mükemmeldir ama insanlar kusurludur onun için ben o kusuru İslam'a bulacağımı düşünmüyorum. Yani o kişi etkilemez. (K5, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2020)

Dine bakışımı cahil olsaydım değiştirdi işin neticesi ama biliyorsam değiştirmez. Eğer değiştiriyorsa zaten kendinde de bir sorun vardır. (K20, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

Tam tersine itiyor beni. Hem dinden daha da soğutuyor beni. Dinî kurumların da artık bir ideolojik aygıt olması dinî kurumların da böyle bir çıkar arbedesi içinde yuvarlanması beni uzaklaştırır yani öyle. (K15, Kişisel Görüşme, 23 Şubat 2020)

Evet, etkiler mesela şu örneği vereyim, din kurumlarında meydana gelen riyakârlık, kayırmacılık yani ayrımcılık, imtiyaz, rüşvet sahibi ya da o liyakatin olmayışı beni uzaklaştırıyor... Çünkü insanların ilk örnek alacağı ilk bakacağı veya bir kural olarak yani o bile yapmıyor diyerek kıyaslayacağı ilk yer onlardır. O bile yapmıyorsa biz neden yapalım diyeceği o yüzden kesinlikle önemlidir. (K14, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

3.3.3. Alt Tema 3: Din Adamlarının Kişiliği ve İletişim Yetkinliğinin Algılanışı

Katılımcılara din adamlarının kişiliği ve yetkinliğinin kendilerinin kurumsal dine bakışını etkileyip etkilemediğini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcıların çoğu (18) iyi bir iletişimin, din adamının yeterliliğinin kesinlikle etkili olduğu kanaatindedir. Öğrencilerden onu ise din adamlarından sadece tavsiye alınabileceği için onların kişiliği, iletişimi ve yetkinliğinin kişinin dindarlık biçimini etkilemeyeceğini belirtmiştir. İki katılımcı (K15 ve K28) ise din adamlarına zaten güvenmediğini bu nedenle şimdiden sonra böyle bir etkilenmenin olmayacağını belirtmiştir.

Katılımcıların görüşleri bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde din adamının kişiliğinin, yetkinliğinin ve iletişiminin iyi olmamasının dine karşı olmasa da din adamı imajına zarar verdiği bunun da gençleri kurumsal dinden uzaklaştırdığı anlaşılmaktadır. Gençler din adamlarına karşı olumsuz tutumun öznel dindarlığa yönlendirdiğini dinî yaşantılarına ve uygulamalarına bu yönde etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Din adamının kişiliği ve iletişiminin önemli olmasına karşın bir kişiye bağlı kalınmadan farklı din adamlarının görüşlerine bakılması gerektiğini ifade eden katılımcılar da ifadelerinde kişinin esas olarak inancı başkalarına bağlı değil de içinde hissettiği biçimde yaşamasının yani içsel dindarlığın önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Kategoriyeye ilişkin görüşlerden örnekler:

O kişinin kişiliğinin ya da yeterliliğinin eksikliği anlamında söylüyorsak kesinlikle yönlendirir. Olumlu olursa da yine olumlu olması da teşvik eder ama kendisinin kendi araştırıp görmesi de teşvik eder bu sefer ama asla geleneksel bir dindarlığa yönlendirmez. Yani avam has için çok nadirdir artık avam has diye nitelendirebileceğimiz kesim bile tabiri caizse maymun gözünü açtı diyebiliriz... (K14, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

Evet, güvenemediğim bir çelişkiye düştüysem araştırırım ben hocaya da bir şüphe olur bende ben de bir araştırırım. Şey demiştik ya hani ibadetle ahlak birbirini tamamlar demiştik burada ahlakta biraz sıkıntı oluyor sanki ondan uzaklaşırım herhalde bir hoca gelmiş bana burada bunu anlatıyor evde ne yapıyor. Ben kendim araştırırım yanlış yönlerini görünce de bir şüphede olurum yine. (K30, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2019)

3.3.4. Alt Tema 4: Üniversite Ortamının Etkileri

Üniversite ortamının, katılımcıları dinî konularda daha bireysel düşünmeye yönlendirip yönlendirmediğini belirlemeye yönelik sorulara verilen cevapların analizi üniversite hayatının olumlu ya da olumsuz bir etkisinin algılandığını göstermektedir. Etkinin boyutlarına ilişkin dört farklı eğilim ortaya çıkmıştır: Dinî konulara kayıtsızlığın artması (9), dinî konuları daha iyi analiz etme ve anlama (9), dindarlıkta olumlu yönde gelişme (6), inanç boyutunda bir etki olmasa da ibadetleri uygulama da olumsuz etkilenme (6). Katılımcılar genel olarak üniversite ortamının insanı dinî konulardan uzaklaştırmaya çok elverişli olduğunu söylerken aynı zamanda kişinin okuyarak, araştırarak ve farklı insanlarla görüşlerini tartışarak doğru veya yanlış olanı değerlendirebilecek ortam sunmada yararlı olduğunu ifade etmişlerdir. Üniversite ortamının algılanan olumsuz etkisi çoğunlukla ibadetleri yapma konusunda olurken, olumlu etki ise inanç konularını daha iyi anlama ve konuları araştırarak öğrenme noktasında olmaktadır. Ayrıca üniversite öncesi aile, çevre veya eğitim kurumlarından sağlam bir dini temel almanın üniversitede dinî konulardaki negatif değişimlerden korunmak hatta dine daha iyi yönelmek için önemli bir etken olduğu görüşü sıklıkla dile getirilmektedir.

Katılımcıların görüşlerinden örnekler:

Günümüz de de sanki biraz daha öznel dindarlığa da en azından üniversitede okuyan kişiler olduğumuz için biraz daha sorgulamayı öğrendik diyebiliriz. Yani bir şeyleri de daha sorgulamaya başladığımı kendi adıma itiraf edebilirim. (K1, Kişisel Görüşme, 17 Ocak 2020)

Bence üniversite ortamı da insanın kendi yetiştirme ortamı etkiliyor diyebilirim. Çok sıkı bir insan burada çok rahat olabiliyor. Ama ailen sana doğru eğitimi vermişse diye düşünüyorum seni hiçbir güç çıkarttıramaz yani. (K10, Kişisel Görüşme, 26 Şubat 2020)

Herkes birbiriyle hoşgörülü burada tek başıma kalınca da uzakta olduğum için ailemden daha çok bir sarıldım ibadete öyle bir etkisi de oldu. Daha çok Kuran okumaya başladım. Namazlarımı beş vakit kılmaya çalışıyorum. Yani tek başıma kalınca doğrudan Allaha yönelmeye başladım ya zaten yöneliktim de daha fazla oldu. (K9, Kişisel Görüşme, 2 Mart 2020)

Bilmiyorum herhalde insanların bir dönüm noktası olur benim de geçen sene bir dönüm noktam oldu. Böyle araştırırken fark ettim ki yanlış yapıyordum. Tesettürlüleri görürken özendim mesela araştırmaya başladım acaba benim de öyle mi olmam gerekiyor gibi düşündüm. (K30, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2019)

3.3.5. Alt Tema 5: Farklı İnanış Biçimleriyle Karşılaşmanın Etkisi

Katılımcılara ateizm, deizm vb. düşünüş biçimleri ile karşılaşmanın inançlarında farklılaşma oluşturup oluşturmayacağına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmı (12) farklı inanış biçimleriyle karşılaşmanın dinî yaşantısında herhangi bir etkisinin olmayacağını ifade etmişlerdir. Farklı inanış biçimleriyle karşılaşmanın kendi dinî yaşayış biçimini etkilemeyeceğini söyleyen katılımcılar temel olarak dinî eğitim almış olmalarının bu durumdaki en önemli etken olduğunu ifade etmişlerdir. 11 katılımcı ise inancına olumsuz bir etkisi olmayacağını bilakis dini öğrenme noktasında daha çok araştırıp bilmediği noktaları öğrenmesine vesile olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların çoğu yapılan sorgulamanın kendi dinlerine karşı değil, farklı inanış biçimlerine sahip kişilere nasıl cevap vereceklerine yönelik olduğunu belirtmektedirler. Öte yandan yedi katılımcı farklı inanç biçimleriyle karşılaşınca belli bir dönem kendi inancını sorgulama, kısmen uzaklaşmaya neden olsa da tekrar araştırmalar yaptıktan sonra farklı bir inanca yönelmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıdadır:

Bu eğer ailesinden bilgi almamış çocuk varsa yani neden yine aynı şekilde burada önemli olan soru neden? Neden sorusunu almamış ve kalbi tatmin olmamış kimse bunlardan etkilenebilir. (K5, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2020)

Üniversite ortamı aktif bir ortam olduğu için deisti de var işte ateiste de var. Hepsisi olduğu için örnekleri de olduğu için içerisinde kendisi de böyle bir araştırmaya

giriyor. Kendisini sorguluyorsa bunları da araştıracağı için bunlar önüne çıkabileceği için kayabiliyor yönelebiliyor. O altyapı tam olsa ne olduğunu araştırır sonra da der ki elhamdülillah. (K4, Kişisel Görüşme, 07 Şubat 2020)

Yani dediğim gibi daha çok beni sorgulamaya yönlendirdiler ve sorguladıkça onlar mesela sorgulattıkça ben daha çok araştırdım ve bana iyi hissettirdi. Ve benim dinimin bir açığı yokmuş aslında... (K19, Kişisel Görüşme, 19 Şubat 2020)

Beni şöyle etkiler hani bende sorgularım ama sorgulamamda onlara nasıl cevap vereceğim üzerinedir onları nasıl ikna edebilirim diye. (K29, Kişisel Görüşme, 07 Şubat 2020)

Hani dedim ya bir uzaklaştım geçen sene falan diye ondan sonra zaten iyice sorguladıktan sonra tekrar bir yönelme geldi öyle söyleyeyim. Evet, yani gördüğümüz derste ben bu üniversitede özellikle sağlık alanında anatomi görüyorsun vesaire. Ya onları gören bir insanın gerçekten ateist olması deist olması ya da başka bir şey inanmaması vesaire ben anlayamıyorum. (K8, Kişisel Görüşme, 13 Şubat 2020)

Ya tabii kafamda soru işaretleri oluşturmadığı değil yani bazı sorular ama onları da evde arkadaşlarımızla böyle konuşup karşılıklı işte münazara yapıp konuşuyoruz toplulukta dört beş kişi orada da hallediyoruz. Konuşuyoruz. Daha bir sorgulamaya mı itiyor. Aynen sorguluyorum tabi... (K22, Kişisel Görüşme, 24 Şubat 2020)

Değerlendirme ve Sonuç

İlahi kaynağa ait olması yönüyle din değişmez olsa da birey tarafından yaşanan öznel bir tecrübe olarak dindarlık pek çok faktöre bağlı olarak değişik biçimlerde tezahür edebilmektedir. Bu bağlamda insanlığın son iki yüzyılda tecrübe ettiği modernizmin etkilerine bağlı olarak dindarlık algılarında meydana gelen değişimlere ilişkin pek çok kavramsallaştırma yapılmıştır. Son dönemlerde sıklıkla gündeme gelen kavramsallaşmalardan birisi olan öznel dindarlık bireyin geleneksel dinî kurum, dinî otorite ve dinî öğretilerden uzaklaşıp temel inanç esasları ve metinlere bağlı kalarak inancı kendi bireysel dünyasında yaşamayı tercih etmesini ifade etmektedir. Bu çalışmada modernizmin en önemli şekillendirici ortamlarından olan üniversitede öğrenim gören gençlerin kurumsal ve öznel dindarlığa ve kurumsal ve öznel dindarlığın önemli boyutlarından birisi olan dinde mana şekil ilişkisine dair öz değerlendirmeleri ve dinî düşüncelerini etkileyen faktörler hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir.

Çalışma sonuçları gençler arasında hem kurumsal hem de öznel dindarlığa ilişkin eğilimlerin bulunduğunu ancak bu eğilimlerin başat konumda olmadığını göstermektedir. Gençlerden önemli bir kısmı kendisini tamamen öznel dindar olarak tanımlarken insanın kendi iradesine ve aklına vurgu yapmaktadır. Gençler arasında daha zayıf olduğu görülen geleneksel dindarlık eğilimindekilerin ise dinin anlaşılması ve yaşanmasında kaynağa/otoriteye duyulan ihtiyacı öne çıkardığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kendi dindarlığını tanımlama nokta-

sında gençler arasında en baskın görüş kurumsal ve öznel dindarlığı bütünleştiren dinî konularda hem bireysel tercih ve sorumluluğa hem de dinî katılım ve "otoriteyi dinlemeye" gerek olduğunu belirten görüştür. Buradaki hassas nokta kurumsal ve özneli bütünleştiren gençleri tanımlamak için dinî otorite ile ilişkide "itaat" kelimesinden çok "dinleme" kelimesinin uygun düşmesidir. Bu grupta yer alan gençler dinin kurumsal bir yönü olmaksızın yaşanmasının doğru olmadığını ancak nihai sorumluluk merciinin insanın kendisi olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu nedenle de dinî otoriteye "itaat" yerine onu "dinleyip" karar ve sorumluluğu kendisi yüklenme eğilimi baskındır.

Literatürdeki dindarlık kriterlerini dindarlığın inanç, ibadet, dinî tecrübe, dinî bilgi ve salih amel gibi genel olarak kabul gören göstergelerinin birlikte bulunması oluştururken araştırmamızda elde ettiğimiz bulgularda görüldüğü üzere üniversite gençliğinin dindarlık kriterleri farklılaşmaktadır. Gençler dindarlık tanımlamasında genel olarak manayı daha ön plana çıkartmaktadırlar. Diğer yandan bu bakış açısının dar anlamda belli ibadetlere odaklanan bir dindarlık algısı ve uygulamasından çok kişinin dinî davranışlarının anlamını bilmesi ve hayatının her anına dinî bilinci yansıtması şeklinde anlaşıldığı da görülmektedir. Kendini daha çok öznel dindarlığa sahip olarak tanımlayan gençler genel olarak akıl ve iradeye vurgu yapmışlardır. Bir otoriteye bağlı kalmadan da kişinin kendi görüşlerini oluşturarak dinini kendi başına yaşayabileceğini ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuçları kanaatimizce modern dönemin bireysel özgürlüklere vurgu yapan anlayışının dinî hayata yansımaları olarak okumak mümkündür.

Literatürde dindarlığı etkileyen faktörler arasında aile, cinsiyet, cinselliğe bakış, medeni durum, yaş, eğitim, coğrafi bölge, kırsal-kent hayatı ve sosyoekonomik statü gibi faktörler yer almaktadır.³³ Çalışmamızda araştırma amaçları doğrultusunda bu faktörlerden aile, çevre, dinî kurum, dindar bireyler ve din görevlileri ile ilişkiler ve üniversite öğrenim hayatının kurumsal ve öznel dindarlık algısına etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu dinin temel esaslarından kopmadan öznel bir dindarlığı sürdürmede ya da kurumsal dindarlığı devam ettirmede aileden alınan sağlıklı bir dinî temelin önemini vurgulamaktadır. Küçük yaşlarda ailenin güzel örneği üzerine kurulan dinî anlayış sonraki dönemlerde çevrenin, üniversite ortamının ve arkadaş çevresinin etkisi ile kısmen değişime uğrasa da özellikle olumsuz etkinin inanç konularında değil dinî pratikleri uygulamada görüldüğü anlaşılmaktadır.

Çalışma sonucunda elde edilen verilerde dikkat çekici noktalardan birisi gençlerin ifadelerinde ailede sağlıklı din eğitimi ilişkin ipuçlarıdır. Gençler ailede alınan sağlıklı din eğitimi "baskı uygulamadan", "doğru bilgileri öğretmeyi ihmal etmeden" ve "örnek olarak" gibi ifadelerle tanımlamaktadırlar.

33 Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.

Bu durum ailede din eğitimine ilişkin literatürde de yer bulan yaklaşım tarzları ile örtüşmektedir. Bilecik, yaptığı çalışmada otoriter, aşırı koruyucu ve ilgisiz anne baba tutumunun bireyde dindarlık oluşturma noktasında daha yetersiz kaldığını, ailenin dinî konuları öğretirken çok fazla sözlü nasihat ve baskı yolunu tercih etmesinin bireyi dinden uzaklaştıracağını belirtmektedir. Aile çocukluk ve ergenlik yıllarından itibaren bireyin yaşına ve algı düzeyine uygun, baskı ve yıldırma olmadan sevgi ve hoşgörü içerisinde, anlamlı bir din eğitimi vermelidir. Anne babanın sözünden çok örnekliği birey üzerinde etkilidir.³⁴

Araştırmanın sonuçlarından bir diğeri gençlerin dinî kurum ve dindarlara güveni zedeleyen çeşitli örneklerle muhatap olmalarının onlarda din ya da inançtan uzaklaşmaktan çok dinî kurum ve dindarlardan uzaklaşmaya neden olduğu kanaatidir. Doğal olarak bu durum onların dinî kurumlara bağlı kalmadan daha öznel bir dindarlığa yönelmelerine de zemin hazırlamaktadır. Öte yandan dinî kurumların ve dindarların güven zedeleyici tutumlarından etkilenmemesi kişilerin bilinçli dindar olmasına bağlanmış görünmektedir. Dinî kurumların insanlar nezdindeki güvenilirliğinin onların kurumsal dinî bağlılıklarını sürdürmelerinde önemli bir etken olduğu çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuş bir durumdur. Bu tür bir çalışmayı hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerini kullanarak gerçekleştiren Hay ve Hunt insanların kendilerini inançlı fakat dindar değil/dinî bağlılığı olmayan olarak tanımlamasına neden olan temel bazı faktörleri belirlemiştir. Bu faktörler arasında (i) insanların dinî kurumlar hakkında olumsuz izlenim veya ön yargılar edinmeleri, (ii) sorgulamaya kapalı bir öğreti anlayışının benimsenmesi, (iii) dinî ritüel ve söylemlerde anlamın değil şeklin öne çıkarılması, (iv) has müminler-ikincil müminler, bağlılık testi gibi algıların oluşması.³⁵ Benzer şekilde lise öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada Menküç gençlerin dünyevi bir hayat tarzına yönelmesinde dini temsil noktasındaki bireylerin tutumlarının etkili bir faktör olarak değerlendirildiğini belirlemiştir.³⁶

Dinî kurum ve dindar kişilerin imajı ile bağlantılı olan bir başka faktörün daha gençlerin din anlayışının şekillenmesinde, kurumsal-öznel dindarlık bağlamında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Din adamının kişiliğinin, yetkinliğinin ve iletişiminin iyi olmamasının dine karşı olmasa da din adamı imajına zarar verdiği, bunun da gençleri kurumsal dinden uzaklaştırdığı anlaşılmaktadır. Gençler din adamlarına karşı olumsuz tutumun öznel dindarlığa yönlendirdiğini dinî yaşantılarına ve uygulamalarına bu yönde etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye’de din görevlisi imajının özellikle medyada uzun yıllar boyunca ve çoğu zaman ideolojik

34 Sümeyra Bilecik, "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (2017), 7-38.

35 David Hay - Kate Hunt, *Understanding The Spirituality Of People Who Don't Go To Church*, A Report on the Findings of the Adults' Spirituality Project (The University of Nottingham, 2000), 21-25.

36 Menküç, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*.

yaklaşımlarla olumsuz örneklerle sunulduğu bilinmektedir.³⁷ Bu durumun bireylerin din algısında etkilerinin olması kaçınılmazdır. Zira ister gerçek hayatta karşılığı bulunsun isterse bulunmasın din görevlisinin meslekteki temsil gücüne ilişkin algılar onun insanlar üzerinde etkinliğini belirleyen en önemli faktörlerden birisidir.³⁸ Toplumda din görevlisinin imajını zedeleyen temel faktörler ise din görevlisine yakışmayan olumsuz davranışlar ve din görevlisinin mesleki yetersizliği olarak iki ana problem alanını ifade etmektedir.³⁹ Öğrencilerin görüşlerinde de en çok vurgu yapılan hususlar arasında din görevlisinin ahlaki duruşu ile iletişim yetkinliği bulunmaktadır. Dolayısıyla gençlerin kurumsal dindarlıkla bağlarının devam etmesinin bir yönüyle kaliteli yetişmiş din görevlisine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Üniversite ortamının ve bu ortamda sıklıkla karşılaşılabilen farklı inanış biçimlerinin gençleri dinî açıdan hem olumsuz hem de olumlu etkileyen yönlerinin bulunduğu belirlenmiştir. Üniversite ortamının sunduğu rahatlık ve özgürlük, aileden uzak olma, arkadaş ortamı ve dinî konularda uyarıcı bir kişinin olmaması, dini anlama ve yorumlama açısından farklı kişilerle karşılaşılması kısmen dinî pratiklerden kişiyi uzaklaştıran bir unsur olarak zikredilmektedir. Ancak aynı zamanda üniversite ortamının ve öğrenim sürecinin beraberinde getirdiği sorgulayıcı zihinsel yapıyla gerek kurumsal dinin gerekse muhatap olunan farklı inanış biçimlerinin sorgulandığı anlaşılmaktadır. Üniversitenin çok kültürlü ortamı dinî açıdan zorlayıcı bir ortam olarak değerlendirilmekle birlikte bunun gençleri kendi dinî anlayışlarını geliştirmeye, araştırmalar yapmaya yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Üniversite ortamının getirdiği sorgulama, araştırma pratiğinin ise dini daha çok öznel olarak yaşama eğilimini artırdığı düşünülmektedir.

37 Mustafa Koç, "Değerler Psikolojisi Perspektifinden Türk Sinemasında Din Görevlileri İmajı: Değer Yoksun Dindarlık Tipolojisi Bağlamında Semantik Analizler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Din Psikolojisi Özel Sayısı (2016), 191-249.

38 Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995).

39 Ömer Ozan, *Din Görevlisinin Toplumsal İmajını Etkileyen Faktörler: Samsun Örneği* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

Kaynakça

- Altunışık, Remzi. vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 6. Baskı, 2010.
- Arthur, James. "Faith And Secularisation in Religious Colleges And Universities". *Journal of Beliefs and Values* 29/2 (2008), 197-202, <https://doi.org/10.1080/13617670802289692>.
- Bilecik, Sümeyra. "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (2017), 7-38.
- Bilge, Emine Zehra. *Liseli Gençlerde İç ve Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Algıları: Ankara Örneği*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Buyrukçu, Ramazan. *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Çelik, Celaledin – Günay, Ünver. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, "Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, "6. Din Şûrası" Kararlarını Açıkladı", Erişim 21 Nisan 2020. <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26146/diyaret-isleri-baskani-erbas-6-din-srasi-kararlarini-acikladi>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Erkol, Mehmet. "Türkiye'de Dinî Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2 (2015), 131-161.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2019.
- Glock, Charles. "On The Study of Religious Commitment". *Religious Education: The Official Journal of The Religious Eduction Association* 57/4 (1962), 98-104.
- Günay, Ünver. "Dindarlığın Sosyolojisi". *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay – Celaledin Çelik. 1-59. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.
- Hay, David – Hunt, Kate. *Understanding The Spirituality Of People Who Don't Go To Church, A Report on the Findings of the Adults' Spirituality Project*. The University of Nottingham, 2000. http://www.churchofscotland.org.uk/data/assets/pdf_file/0006/3678/understanding_spirituality_report.pdf
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010.
- Kayıklık, Hasan. "Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık". *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay – Celaledin Çelik. 157-174. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.
- Koç, Mustafa. "Değerler Psikolojisi Perspektifinden Türk Sinemasında Din Görevlileri İmajı: Değer Yoksun Dindarlık Tipolojisi Bağlamında Semantik Analizler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Din Psikolojisi Özel Sayısı* (2016), 191-249.
- KONDA, "Konda İnteraktif". Erişim 24 Nisan 2020. <https://interaktif.konda.com.tr/tr/HayatTarlari2018/#3rdPage/1>
- Kulat, Mehmet Ali. *Türkiye'de Toplumun Dine ve Dinî Değerlere Bakışı*. Ankara: MAK Danışmanlık Yayınları, 2017.

- Kurt, Abdurrahman. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.
- Léger, Daniele Hervieu. "Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Öneriler". çev. Halil Aydınalp. *M. Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2004), 45-58.
- Menküç, Dilek. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Meydan, Hasan. *Din Eğitiminde Manevi Boyut*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.
- Onay, Ahmet. *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim Üniversite Öğrencileri Örneği*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Ozan, Ömer. *Din Görevlisinin Toplumsal İmajını Etkileyen Faktörler: Samsun Örneği*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Peker, Hüseyin. "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 41-49.
- Schmalzbauer, Jhon. "Campus Religious Life in America: Revitalization and Renewal". *SOC* 50 (2013), 115-131. <https://doi.org/10.1007/s12115-013-9640-6>.
- Şirin, Turgay. "Ergenlerin Problem Çözme Becerileri ile Öznel Dindarlık Algıları Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (Haziran 2017), 177-222.
- Taş, Kemalettin. "Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma". *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay – Celaleddin Çelik. 175-206. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.
- Taş, Kemalettin "Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma". *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010), 47-62.
- Tümer Günay – Küçük Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara, Ocak Yayınları, 2. Baskı, 1993.
- Yapıcı, Asım. "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri". *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/49 Kadın Özel Sayısı (2016), 131- 161.
- Yapıcı, Asım. "Geleneksellik ve Modernlik Arasında Sıkışan Gençlerde Din ve Dünyevileşme". *Din ve Hayat Dergisi* 3 (2015), 46-50.
- Yapıcı, Asım. "Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 181-208.
- Yapıcı, Asım. "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta Analiz Denemesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012), 1-34.
- Yapıcı, Asım. "Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 65-115.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2005.

